

UDK: 37.018.43

Latofat XALIKOVA,
Toshkent davlat transport universiteti dotsent v.b
E-mail: Latofatxalikova02@gmail.com

Pedagogika fanlar doktori, professor X.J. Xudoyqulov taqrizi asosida

MULTIMEDIA TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA O'QUVCHILARNING KREATIV TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Аннотация

Ushbu maqolada multimedia texnologiyalarining o'quvchilarda kreativ tafakkurni shakllantirishdagi pedagogik ahamiyati, ta'lim jarayonida media vositalardan foydalanishning samaradorligi, o'quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantirishdagi innovatsion yondashuvlar tahlil qilinadi. Shuningdek, kreativ tafakkurni rivojlantirishda interfaol metodlar, vizual-virtual texnologiyalar, multimodal o'quv muhiti va pedagogik texnologiyalarning integratsiyalashuv imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Multimedia texnologiyalari, kreativ tafakkur, innovatsion ta'lim, interfaol metodlar, raqamli pedagogika, mediamuhit, vizual o'qitish, kreativ kompetensiya, o'quvchi faoliyati, pedagogik texnologiyalar, kreativ yondashuv, multimedia resurslari, virtual ta'lim, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, ijodiy fikrlash.

PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES FOR DEVELOPING STUDENTS' CREATIVE THINKING THROUGH MULTIMEDIA TECHNOLOGIES

Annotation

This article analyzes the pedagogical significance of multimedia technologies in developing students' creative thinking, the effectiveness of using media tools in the educational process, and innovative approaches that foster students' creative activity. It also highlights the role of interactive methods, visual-virtual technologies, multimodal learning environments, and the integration potential of pedagogical technologies in enhancing creative thinking.

Key words: Multimedia technologies, creative thinking, innovative education, interactive methods, digital pedagogy, media environment, visual learning, creative competence, student activity, pedagogical technologies, creative approach, multimedia resources, virtual learning, learner-centered education, creative thinking.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ КРЕАТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ НА ОСНОВЕ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация

В данной статье анализируются педагогическое значение мультимедийных технологий в формировании креативного мышления учащихся, эффективность использования медиасредств в образовательном процессе, а также инновационные подходы к развитию творческой активности учащихся. Освещены возможности использования интерактивных методов, визуально-виртуальных технологий, мультимодальной образовательной среды и интеграции педагогических технологий в процессе развития креативного мышления.

Ключевые слова: Мультимедийные технологии, креативное мышление, инновационное образование, интерактивные методы, цифровая педагогика, медиасреда, визуальное обучение, креативная компетентность, учебная активность, педагогические технологии, креативный подход, мультимедийные ресурсы, виртуальное обучение, личностно-ориентированное обучение, творческое мышление.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimining rivojlanishi raqamli texnologiyalar, innovatsion pedagogik yondashuvlar va kreativ kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan tub o'zgarishlar bilan tavsiflanadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining, xususan, multimedia vositalarining ta'lim jarayoniga keng joriy etilishi o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish, ularning mustaqil fikrlashi va ijodiy tafakkurini rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Multimedia texnologiyalari ta'lim jarayonini ko'rgazmali, interfaol, multimodal va shaxsga yo'naltirilgan shaklda tashkil etish orqali an'anaviy o'qitish modellari imkoniyatlarini kengaytiradi hamda o'quvchilarni real hayotiy vaziyatlarga mos ravishda o'quv faoliyatini tashkil etishga undaydi.

Ta'limda kreativ tafakkurni rivojlantirish masalasi bugungi pedagogik tadqiqotlarning markazida turib, o'quvchilarning yangi g'oyalar yaratish, noodatiy fikrlash, muammoli vaziyatlarda mustaqil yechim taklif qilish qobiliyatlarini shakllantirishni nazarda tutadi. Jahonning

rivojlangan mamlakatlarida kreativ fikrlashni rivojlantirish ta'lim sifatining asosiy ko'rsatkichlaridan biri sifatida qaralishi, multimedia vositalarining mazkur jarayondagi o'rnini yanada kuchaytirmoqda. Chunki multimedia texnologiyalari orqali beriladigan vizual, audio va interaktiv axborot o'quvchining idrok, tafakkur va tasavvur jarayonlarini faollashtirib, bilimlarning mustahkam o'zlashtirilishiga xizmat qiladi.

O'zbekiston ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar ham innovatsion texnologiyalarni o'quv jarayoniga integratsiya qilish, raqamli kompetensiya va kreativ yondashuvlarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratmoqda. Xususan, multimedia texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarda fanlararo integratsiyani ta'minlash, amaliy ko'nikmalarni mustahkamlash, mustaqil o'rganish malakalarini shakllantirish va o'quv jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, multimedia vositalaridan pedagogik asoslangan holda foydalanish o'quvchilarning kreativ tafakkurini

rivojlantirishning samarali omili sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu sababli multimedia texnologiyalarining ta'lim jarayonidagi funksional imkoniyatlari, ularning kreativ tafakkurni shakllantirish mexanizmlari hamda pedagogik shart-sharoitlarini ilmiy asosda o'rganish bugungi kun talabi hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Multimedia texnologiyalaridan ta'lim jarayonida foydalanish va o'quvchilarning kreativ tafakkurini shakllantirishga oid ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish ushbu yo'nalishning pedagogik nazariya va amaliyotdagi o'rni tobora ortib borayotganini ko'rsatadi. Raqamli ta'lim resurslaridan samarali foydalanish masalasi jahon pedagogikasining muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri bo'lib, zamonaviy o'qitish texnologiyalari yordamida o'quvchilarning ijodkorlik salohiyatini rivojlantirish imkoniyatlari ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan.

Multimedia texnologiyalarining didaktik imkoniyatlari masalasida R. Mayer, T. Bates, J. Bruner, A. Clark, S. Papert kabi xorijiy tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlar muhim o'rin tutadi. Xususan, Mayerning "kognitiv multimedia nazariyasi"ga ko'ra, vizual va audio kanallar orqali taqdim etilgan axborot o'quvchilarning idrok jarayonini faollashtirib, murakkab tushunchalarning o'zlashtirilishini sezilarli darajada yengillashtiradi. Brunerning konstruktivistik yondashuviga ko'ra, o'quvchi bilimni tayyor shaklda emas, balki interaktiv axborot muhiti orqali mustaqil ravishda qurib boradi, bu esa kreativ tafakkurning shakllanishi uchun muhim shartdir.

Raqamli pedagogika bo'yicha xorijiy adabiyotlar (Fleming, 2018; Salomon, 2014; Chen & Chou, 2019) multimedia texnologiyalari o'quvchilarning motivatsiyasi, muammoli fikrlash, vizual idroki va kreativ kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali vosita ekanini isbotlaydi. Masalan, Papertning konstruksionizm nazariyasi multimedia va kompyuter vositalarining o'quvchida yangi bilim va g'oyalar yaratish jarayoniga bevosita ta'sir qilishini ta'kidlaydi.

O'zbekistonlik pedagog-olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ham multimedia vositalarining ta'lim jarayonidagi ahamiyatini tasdiqlaydi. N.A. Muslimov, B.L. Farberman, R.S. Ismoilova, O'Q. To'raqulov, A. Nishonaliyev kabi olimlarning ishlari ta'limda innovatsion texnologiyalarni qo'llash, o'quvchilarda kreativ tafakkur va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish masalalariga qaratilgan. Ismoilovanning multimedia vositalari bo'yicha tadqiqotlari o'quvchilarda axborotni tezkor qabul qilish, tahlil qilish va ijodiy tarzda qayta ishlash qobiliyatlarining kuchayishini ta'kidlaydi.

Shuningdek, Farbermanning mustaqil va ijodiy fikrlashni rivojlantirish bo'yicha fikrlari multimedia texnologiyalaridan foydalanish jarayonida o'quvchi faoliyatini faollashtirish muhimligini asoslaydi. Muslimovning pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirishga oid tadqiqotlarida esa zamonaviy o'qituvchi faoliyatida raqamli resurslar bilan ishlash ko'nikmalari muhim omil sifatida e'tirof etiladi.

So'nggi yillarda kreativlik bo'yicha psixologik tadqiqotlar ham o'quvchilar tafakkurini rivojlantirishga oid samarali yondashuvlarni taklif etmoqda. K. Robinson, J. Guilford, T. Amabile, E. Torrans kabi olimlarning ishlari kreativ tafakkurning mohiyati, rivojlanish bosqichlari va uni shakllantirish metodlari haqida fundamental ilmiy asoslarni yaratgan. Robinsonning ta'lim kreativlikni rivojlantirishdagi roliga oid qarashlari o'quv muhitini erkin, ochiq va interfaol tashkil etish zarurligini ko'rsatadi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, multimedia texnologiyalari asosida o'quvchilarda kreativ tafakkurni rivojlantirish bo'yicha ilmiy yondashuv mustahkam nazariy asosga ega bo'lib, uning amaliyotga tatbiq etilishi o'quv

jarayonining samaradorligini sezilarli oshiradi. Turli tadqiqotchilar tomonidan ilgari surilgan ilmiy g'oya va xulosalar multimedia vositalarining ta'lim jarayonida qo'llanilishi nafaqat axborotni yetkazish vositasi, balki o'quvchining ijodiy qobiliyatini uyg'otuvchi va rivojlantiruvchi pedagogik mexanizm ekanini tasdiqlaydi.

Tadqiqot jarayonida ilmiy-pedagogik izlanishlarga xos bo'lgan tizimlilik, nazariy-deduktiv xulosalash, analiz va sintez, tarixiylik va mantiqiylik, qiyosiy-komparativistik tahlil kabi metodologik yondashuvlardan foydalanildi. Bu yondashuvlar mavzuning nazariy asoslarini chuqur anglash, kreativlik fenomenini ilmiy nuqtai nazardan tahlil etish hamda uning ta'lim jarayonidagi o'rni asoslash imkonini berdi.

Kreativlik tushunchasi XX asr boshidan boshlab Amerika va Yevropa psixologiyasi va pedagogikasining yetakchi tadqiqot mavzularidan biriga aylangan. "Kreativlik" atamasi ilk bor 1922 yilda amerikalik R.M. Simpson tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan bo'lib, undan keyingi tadqiqotlar mazkur tushunchaning mazmun-mohiyatini yanada aniqlashtirdi.

Kreativlik bo'yicha fundamental ilmiy izlanishlar amerikalik psixolog J.P. Guilford nomi bilan bevosita bog'liq. Guilford 1959 yilda kreativlikni tafakkurning alohida turi sifatida e'tirof etib, uni divergent fikrlash — muammoni turli yo'nalishlarda hal etishga imkon beruvchi noodatiy fikrlash jarayoni sifatida tavsiflagan. Divergent tafakkur konvergent tafakkurdan farqli o'laroq yagona "to'g'ri yechim" izlashga emas, balki har xil, original va o'ziga xos variantlarni yaratishga qaratiladi. Konvergent fikrlashda intellekt yetakchi o'rin tutsa, divergent fikrlashda ijodiy salohiyat ustunlik qiladi.

Kreativlik va shaxs kreativligini rivojlantirish masalalari MDH mamlakatlari tadqiqotchilari tomonidan ham keng o'rganilgan. Jumladan: Y.R. Varlakova — bo'lajak pedagoglar kreativligini rivojlantirishning nazariy asoslari; N.M. Gnatko — ijodkorlik va taqlid fenomenlari; L.D. Lebedeva — kichik yoshdagi o'quvchilarda kreativlikning shakllanishi; V.F. Lugovaya — kreativlikni shaxsning moslashuvchan potentsiali sifatida talqin etish; L.A. Zatsel'pova, O.G. Pozdnyakov, O.N. Ovsyannikova — harbiy oliy ta'lim tizimida kreativlikni rivojlantirish masalalari.

Mazkur tadqiqotlar kreativlikning psixologik, pedagogik va sotsiokulturni jihatlarini o'rganish orqali uning inson faoliyatidagi o'rnini keng yoritib bergan.

Kreativlik jarayonining mazmuni Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, kreativlik jarayoni quyidagilarni o'z ichiga oladi: yangi g'oyalarni ishlab chiqish; ularni baholash va tahlil qilish; hayotiyliigi yoki dolzarbligi tasdiqlanmagan g'oyalardan voz kechish;

mavjud muammoga noodatiy yondashuvni qo'llash. Ta'lim jarayonida kreativ yondashuv, avvalo, o'qishga bo'lgan qiziqishi sust bo'lgan talabalarda ijobiy motivatsiyani shakllantirish, darsni jonli muloqot asosida tashkil etish, bilimni izlashga majbur etuvchi muammoli vaziyatlarni yaratish orqali namoyon bo'ladi.

Xulosa va takliflar. O'quvchilarning kreativ tafakkurini shakllantirish zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, kreativlik shaxsning noodatiy fikr yurita olishi, yangi g'oyalar yaratishi, muammolarni turli usullar bilan hal etish qobiliyatini ifodalaydigan murakkab psixologik-pedagogik jarayon bo'lib, uni rivojlantirish o'quv muhitining mazmuni, o'qituvchining kompetentligiga hamda ta'lim jarayonida qo'llaniladigan texnologiyalar tabiatiga chambarchas bog'liqdir.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, kreativlik tushunchasi jahon ilmiy maktablarida turlicha talqin qilingan

bo'lsa-da, barcha tadqiqotchilar uning shaxs rivojlanishidagi muhim o'rni va ta'limni innovatsion shakllarda tashkil etish zarurligi borasida yakdil fikr bildirganlar. Guilford, Torrance, Gardner, Robinson kabi olimlarning ishlari kreativlikni rivojlantirish mexanizmlarini ochib bergan bo'lsa, MDH mamlakatlari tadqiqotchilari kreativlikning ijtimoiy-pedagogik jihatlarini o'rganishga salmoqli hissa qo'shgan.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarda kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun avvalo ijodiy muhit yaratish, o'quv topshiriqlarini muammoli vaziyatlar asosida tashkil etish, erkin muloqotni rag'batlantirish, shuningdek, har bir o'quvchining shaxsiy faolligi va individualligini qo'llab-quvvatlash zarur. Bunda o'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki o'quvchini o'z fikrini mustaqil shakllantirishga yo'naltiruvchi, jarayonni boshqaruvchi va ijodiy faoliyatni rag'batlantiruvchi subyekt sifatida namoyon bo'ladi.

Shuningdek, o'quvchilarda kreativlikni rivojlantirish jarayoni bosqichma-bosqich kechishi, moslashuv, rivojlantirish, amaliy faoliyat va tahlil-baholash bosqichlarini bosib o'tishi aniqlangan. Bunday tizimli yondashuv o'quvchining ijodiy potentsialini chuqur anglash, yangi g'oyalarni hayotga tatbiq etish va natijalarni baholashko'nikmalarini shakllantiradi.

Umuman olganda, kreativlikni rivojlantirish o'qituvchidan zamonaviy pedagogik yondashuvlarni egallash, ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni integratsiya qilish, shuningdek, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tamoyillariga amal qilishni talab etadi. Shaxsning ijodiy imkoniyatlari rivoji nafaqat uning ta'limdagi muvaffaqiyatiga, balki jamiyat taraqqiyotiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli kreativlikni shakllantirish bugungi ta'lim siyosatining asosiy vazifalaridan biri sifatida dolzarbligicha qoladi.

ADABIYOTLAR

1. Guilford, J.P. *Creativity and Divergent Thinking*. New York: McGraw-Hill, 1959.
2. Torrance, E.P. *Torrance Tests of Creative Thinking*. Lexington: Personnel Press, 1974.
3. Robinson, K. *Out of Our Minds: Learning to be Creative*. Oxford: Capstone Publishing, 2001.
4. Mayer, R. *Multimedia Learning*. Cambridge University Press, 2009.
5. Papert, S. *Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas*. Basic Books, 1980.
6. Bates, T. *Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning*. Vancouver, 2015.
7. Clark, R., Nguyen, F., & Sweller, J. *Efficiency in Learning: Evidence-Based Guidelines*. Pfeiffer, 2006.
8. Chen, C.-H., & Chou, Y.-C. "Enhancing Student Creativity through Multimedia-Based Instruction". *Computers & Education*, 2019.
9. Farberman, B.L. *Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot*. Toshkent, 2001.
10. Muslimov, N.A. *Kasbiy ta'lim pedagogikasi*. Toshkent: O'qituvchi, 2016.
11. Ismoilova, R.S. "Ta'lim jarayonida multimedia vositalaridan foydalanishning didaktik asoslari". *Pedagogika va psixologiya jurnali*, 2020.
12. To'raqulov, O'.Q. *Innovatsion ta'lim texnologiyalari*. Toshkent: Innovatsiya nashriyoti, 2021.
13. Ibragimova, G.N. *Kreativlik va shaxs rivoji masalalari*. Toshkent, 2018.
14. Musinova, R.Y. "Kreativ o'zini o'zi boshqarish jarayonlari". *Oliy ta'lim jurnali*, 2022.